

NOGIRONLIGI BOLGAN SHAXSLARNI XALQARO HUQUQIY HIMOYASI

Ergashova Asila Alijonovna

Namangan davlat universiteti Yuridik fakulteti Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada So'nggi yillarda nogironlarning xalqaro huquqiy himoyasiga katta e'tibor qaratildi, bu nogironlarning huquqlari va ehtiyojlarining tobora ortib borayotgan e'tirofini aks ettiradi. Nogironlarning jamiyat hayotining barcha jabhalariga to'liq qamrab olinishi va ishtirokini ta'minlashga qaratilgan huquqlarini himoya qilish va rag'batlantirishga qaratilgan turli xalqaro shartnoma va konventsiyalar qabul qilinganligi haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Huquqshunos, nogironlar, huquqiy xalqaro hujjatlar, BMT, reabilitatsiya, konvensiya.

Dunyoning ko'plab mamlakatlarida alohida ehtiyojli odamlar o'z jamiyatlarida yuk sifatida ko'riladi yoki la'natlanadi, bu ularni dunyodagi eng zaif odamlarga aylantiradi. Ko'pincha nogironligi bo'lgan odamlar o'z tengdoshlari bilan bir xil imkoniyatlardan mahrum bo'lishadi, ular o'zlarini qo'shilish, nishonlash va qadrlanadi. Huquqshunos olimlar va nogironlar himoyachilari XX asrning ko'p qismida xalqaro huquqda nogironlarning ko'rinmasligini hujjatlashtirdilar. Nogironlar tarixan kamsitish, marginallanish va jamiyatdan chetlanishga duch kelishgan. Xalqaro miqyosda nogironlarning huquqlarini tan olish va himoya qilish juda muhimdir. Ushbu maqolada nogironlarning huquqlarini xalqaro darajada himoya qilish uchun mavjud bo'lgan huquqiy asoslar ko'rib chiqiladi. Birlashgan Millatlar Tashkilotining (BMT) birinchi o'n yilliklarida nogironlar xalqaro hujjatlarga kiritilishi haqida o'ylashganda, u tibbiy aralashuv, himoya yoki reabilitatsiya sub'ekti sifatida edi. Nogironlik sog'liqni saqlash yoki xayriya orqali oldini olish yoki tuzatish yoki yaxshilash kerak bo'lgan tibbiy muammo sifatida ko'rilgan. Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konventsiyaning "Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiya" (CRPD) dastlabki loyihalarida qurolli

to‘qnashuvlar yoki boshqa favqulodda vaziyatlarda nogironligi bo‘lgan fuqarolarni himoya qilish bo‘yicha davlatlarning majburiyatlariga muhim havolalar kiritilmagan; Shu paytgacha nogironlik bilan bog‘liq xalqaro hujjatlar ham qurolli to‘qnashuvlar paytida nogironlarni huquq egasi sifatida ko‘rib chiqmagan. Ammo Nogironlar huquqlari to‘g‘risidagi konvensiya bo‘yicha muzokaralarning boshida nogironlar tashkilotlari Konvensiya himoyasini xavf-xatar, favqulodda vaziyatlar va qurolli to‘qnashuvlar davrlariga taalluqli bo‘lishini ko‘rishni istashlarini aniq ko‘rsatdilar. Ushbu tadqiqot Nogironlar huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyaning 11-moddasiga qaratilgan. 11-moddaning muzokaralar tarixi shuni ko‘rsatadiki, moddaning ko‘lami bo‘yicha ba’zi kelishmovchiliklar mavjud bo‘lsa-da, qurolli to‘qnashuvlar va boshqa favqulodda vaziyatlarda davlatlarning majburiyatlarini aniq bayon etishni qo‘llab-quvvatlash keng qamrovli bo‘lib, barcha mintaqalardan kelgan. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Nogironlar huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyasi Nogironlar huquqlari to‘g‘risidagi konvensiya nogironlar huquqlarini himoya qilishning huquqiy asoslarini belgilaydigan asosiy xalqaro shartnomadir. 2006 yilda qabul qilingan Nogironlar huquqlari to‘g‘risidagi konvensiya nogironlar ham boshqalar kabi inson huquqlariga ega ekanligini tan oladi va ularning jamiyatda to‘liq va teng ishtirok etishini ta‘minlash bo‘yicha aniq chora-tadbirlarni belgilaydi. 1980-yillardan boshlab vaziyat o‘zgara boshladi, chunki nogironlar huquqlari harakati faollasha boshladi va nogironlar o‘z huquqlarini himoya qilish uchun o‘zlari boshchiligidagi tashkilotlarni tuzdilar. Nogironlar tashkilotlari o‘zlarini inson huquqlarini himoya qiluvchi guruhlariga aylantirdilar va Nogironlar huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyani Nogironlar huquqlari to‘g‘risidagi konvensiya ishlab chiqishda katta rol o‘ynadi. “2001 yil 19 dekabrda 56/168-sonli qarorini eslatib, barcha a’zo davlatlarning ishtiroki uchun ochiq bo‘lgan maxsus qo‘mita tashkil etish va Birlashgan Millatlar Tashkilotiga kuzatuvchilar, keng qamrovli va huquqlari va qadr-qimmatini targ‘ib qilish va himoya qilish bo‘yicha ajralmas xalqaro konvensiya sohalarda amalga oshirilgan ishlarga yaxlit yondashuv asosida nogironlar ijtimoiy taraqqiyot, inson huquqlari va kamsitmaslik va hisobga olish inson huquqlari bo‘yicha komissiya va komissiyaning tavsiyalari Ijtimoiy rivojlanish, Bundan tashqari, uning oldingi tegishli qarorlarini, eng oxirgisi bo‘lganini eslab o‘tamiz

2005 yil 23 dekabrda 60/232-sonli qarori, shuningdek Ijtimoiy rivojlanish komissiyasi va Inson huquqlari bo'yicha komissiya".¹ Hamma uchun ta'lim (EFA) harakati barcha bolalar, yoshlar va kattalar uchun sifatli asosiy ta'limni ta'minlashga qaratilgan global majburiyatdir. Butunjahon ta'lim forumida (Dakar, 2000) 164 ta hukumat EFAga erishishga va'da berdi va 2015 yilga qadar erishiladigan oltita maqsadni belgilab oldi. Hukumatlar, rivojlanish agentliklari, fuqarolik jamiyati va xususiy sektor EFA maqsadlariga erishish uchun birgalikda harakat qilmoqda.

Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiya nogironlik huquqlari bilan bog'liq keng ko'lamli sohalarni qamrab oladi, jumladan, foydalanish imkoniyati, kamsitmaslik, qonun oldida teng tan olinishi, ta'lim, bandlik, sog'liqni saqlash va ijtimoiy himoya. Unda nogironligi bo'lgan shaxslarning ishtirok etishidagi to'siqlarni bartaraf etadigan inklyuziv siyosat va amaliyotlarni ilgari surish muhimligi ta'kidlanadi. Konvensiya, shuningdek, nogironlik muammolari haqida xabardorlikni oshirish va qarorlar qabul qilish jarayonlarida nogironlarning mazmunli ishtirokini ta'minlash choralarini ko'radi. Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiyaga rioya etilishini ta'minlash uchun konvensiyani ratifikatsiya qilgan mamlakatlar uning tamoyillarini o'zlarining milliy qonunlari va siyosatlariga kiritish choralarini ko'rishlari shart. Ular, shuningdek, nogironlik huquqlari standartlarini amalga oshirishdagi yutuqlarni baholash uchun monitoring mexanizmlarini yaratishlari kerak. Nogironlar huquqlari bo'yicha qo'mita davlat hisobotlarini ko'rib chiqish va tavsiyalar berish orqali bu jarayonni nazorat qiladi. Nogironlarni xalqaro huquqiy himoya qilish sohasidagi yutuqlarga qaramay, hali ham jiddiy muammolar mavjud. Ko'pgina odamlar hali ham ta'lim, ish bilan ta'minlash, sog'liqni saqlash xizmatlari va boshqa muhim resurslarga kirishda to'siqlarga duch kelishmoqda. Bundan tashqari, siyosatchilar, mutaxassislar va umuman jamiyat o'rtasida nogironlik huquqlari haqida ko'proq xabardorlikka ehtiyoj bor. Oldinga qarab, sa'y-harakatlar milliy va xalqaro darajada ijro mexanizmlarini kuchaytirishga qaratilishi kerak. "92 hukumat va 25 xalqaro tashkilot vakillaridan iborat 300 dan ortiq ishtirokchilar uchrashdi Salamankada (Ispaniya) 1994 yil 7-10 iyun kunlari "Hamma

---

¹ Resolution adopted by the General Assembly on 13 December 2006 [without reference to a Main Committee (A/61/611)] 61/106. Convention on the Rights of Persons with Disabilities

uchun ta'lim" maqsadiga erishish uchun inklyuziv yondashuvni ilgari surish uchun zarur bo'lgan asosiy siyosat o'zgarishlarini hisobga olgan holda ta'lim, ya'ni maktablarning barcha bolalarga, xususan, maxsus bolalarga xizmat ko'rsatishiga imkon berish ta'lim ehtiyojlari. Ispaniya hukumati tomonidan UNESCO bilan hamkorlikda tashkil etilgan Konferentsiya oliy ta'lim xodimlari, ma'murlar, siyosatchilar va boshqalarni birlashtirdi mutaxassislari, shuningdek, Birlashgan Millatlar Tashkiloti va ixtisoslashtirilgan idoralar vakillari va boshqalar xalqaro hukumat tashkilotlari, nodavlat tashkilotlar va donor agentliklar".² Bu nogironlarning o'z huquqlarini himoya qilish imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan salohiyatni oshirish tashabbuslarini qo'llab-quvvatlashni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, hukumatlar, fuqarolik jamiyati tashkilotlari va boshqa manfaatdor tomonlar o'rtasidagi hamkorlik xalqaro huquqiy hujjatlarda bayon etilgan tamoyillarni qo'llab-quvvatlaydigan inklyuziv siyosatni ilgari surish uchun juda muhimdir. Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konventsyaning 11-moddasining muzokaralar tarixiga qaratilgan. Birinchi bo'limda BMTning nogironlik bilan bog'liq dastlabki hujjatlarida nogironlar qurolli to'qnashuvlar paytida o'z huquqlariga ega bo'lishlari kerakmi yoki yo'qmi, nogironlik faqat qurolli mojarolar oqibati sifatida ko'rilgan. Keyingi bo'limlarda nogironlar tashkilotlari davlatlar tomonidan nogironlar nafaqat xalqaro inson huquqlari huquqi, balki xalqaro gumanitar huquq (IHL) bo'yicha ham huquq egasi ekanligini tan olishlari uchun fikrlash qanday o'zgarganligi tasvirlangan. "Nogironlar o'n yilligining asosiy natijalaridan biri 1993 yil 20 dekabrda Bosh Assambleya tomonidan nogironlar uchun imkoniyatlarni tenglashtirish to'g'risidagi standart qoidalarining qabul qilinishi (48/96-sonli qaror). Garchi huquqiy jihatdan majburiy hujjat bo'lmas-da, Standart qoidalar hukumatlarning nogironlar uchun teng imkoniyatlarga erishish uchun choralar ko'rish bo'yicha kuchli ma'naviy va siyosiy majburiyatini ifodalaydi. Qoidalar siyosatni ishlab chiqish vositasi va texnik va iqtisodiy hamkorlik uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

---

² THE SALAMANCA STATEMENT AND FRAMEWORK FOR ACTION ON SPECIAL NEEDS EDUCATION
WORLD CONFERENCE ON SPECIAL NEEDS EDUCATION: ACCESS AND QUALITY Salamanca, Spain, 7-10
June 1994

Standart qoidalar Jahon Harakat Dasturining xabarini umumlashtiruvchi 22 ta qoidadan iborat. Qoidalar o‘n yillikda ishlab chiqilgan inson huquqlari nuqtai nazarini o‘z ichiga oladi. Nogironlar bilan bog‘liq 22 ta qoidalar to‘rt bobdan iborat - teng ishtirok etishning dastlabki shartlari, teng ishtirok etishning maqsadli sohalari, amalga oshirish choralari va monitoring mexanizmi - va nogironlar hayotining barcha jabhalarini qamrab oladi”.³ Nogironlar huquqlari to‘g‘risidagi konvensiya, shuningdek, nogironlar ortda qolmasligini ta‘minlash uchun nogironlik masalalarini barcha siyosat va dasturlarga kiritish muhimligini ta‘kidlaydi. U nogironlarning jamiyat hayotida to‘liq ishtirok etishi uchun qulay sharoitlarni ta‘minlashga chaqiradi. Inson huquqlari bo‘yicha mintaqaviy hujjatlar Yana bir muhim tashkilot - bu nogironlar vakili bo‘lgan tashkilotlarning global tarmog‘i bo‘lib xizmat qiluvchi Xalqaro nogironlar alyansi (IDA). IDA advokatlik, salohiyatni oshirish va boshqa xalqaro manfaatdor tomonlar bilan hamkorlik qilish orqali nogironlar huquqlarini ilgari surish uchun ishlaydi. Bundan tashqari, Disabled People's International (DPI) mintaqaviy va milliy darajada nogironlarning imkoniyatlarini kengaytirish, ularning jamiyatdagi ishtirokini rag‘batlantirish va ularning to‘liq qamrab olinishini qo‘llab-quvvatlaydigan siyosat o‘zgarishlarini himoya qilish uchun ishlaydigan tashkilotdir. 1981 yil Xalqaro nogironlar yili ko‘plab dasturlar, tadqiqot loyihalari, siyosiy yangiliklar va tavsiyalar bilan nishonlandi. Yil davomida ko‘plab konferentsiyalar va simpoziumlar, jumladan, 30 noyabrdan 6 dekabrgacha Singapurda Xalqaro nogironlarning birinchi ta‘sis kongressi bo‘lib o‘tdi. 1977 yilda tashkil etilgan Xalqaro yil uchun Trast fondi a‘zo davlatlardan 510 000 AQSH dollaridan ortiq badal yig‘di. 1982-yilda Bosh Assambleya 1982-yil 3-dekabrda nogironlar bo‘yicha Butunjahon harakat dasturini qabul qilib, Xalqaro yilni samarali davom ettirish yo‘lida katta qadam tashladi. Dastur nogironlik siyosatini uchta alohida yo‘nalishda qayta tuzilgan: oldini olish, rehabilitatsiya qilish va imkoniyatlarni tenglashtirish. Ushbu tashkilotlar tadqiqot o‘tkazish, texnik yordam ko‘rsatish, xabardorlikni oshirish va siyosatni ishlab chiqishga ta‘sir qilish kabi turli xil faoliyat bilan shug‘ullanadi. Ular, shuningdek, nogironlik huquqlari inson huquqlarining

---

³ Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities

kengroq kun tartibiga kiritilishini ta'minlash uchun hukumatlar, fuqarolik jamiyati guruhlari va boshqa manfaatdor tomonlar bilan hamkorlik qiladi. Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiya bilan bir qatorda, nogironlarni himoya qilishni ta'minlaydigan mintaqaviy inson huquqlari hujjatlari mavjud. Misol uchun, inson huquqlari bo'yicha Evropa konvensiyasi Inson huquqlari bo'yicha Evropa sudi tomonidan nogironlarni himoya qilishni o'z ichiga olgan holda talqin qilingan. Xuddi shunday, inson va xalqlar huquqlari to'g'risidagi Afrika Xartiyasida nogironlar uchun kamsitmaslik va teng himoya bilan bog'liq qoidalar mavjud. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi (UDHR) inson huquqlari tarixidagi muhim hujjatdir. Dunyoning barcha mintaqalaridan turli xil huquqiy va madaniy kelib chiqishi bo'lgan vakillar tomonidan ishlab chiqilgan Deklaratsiya 1948 yil 10 dekabrda Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasi tomonidan Parijda (Bosh Assambleyaning 217 A rezolyutsiyasi) barcha xalqlar va hamma uchun umumiy yutuqlar standarti sifatida e'lon qilingan xalqlar. Unda birinchi marta insonning asosiy huquqlari universal himoya qilinishi belgilab qo'yilgan va u 500 dan ortiq tillarga tarjima qilingan. UDHR bugungi kunda global va mintaqaviy darajada doimiy asosda qo'llaniladigan yetmishdan ortiq inson huquqlari shartnomalarini ilhomlantirgan va qabul qilishga yo'l ochganligi keng e'tirof etilgan (barchasi o'z muqaddimalarida unga havolalar mavjud). Xalqaro va mintaqaviy miqyosda mustahkam huquqiy asoslar mavjud bo'lsa-da, ushbu himoya choralarini samarali amalga oshirishda muammolar saqlanib qolmoqda. Ko'pgina mamlakatlarda nogironlarning o'z huquqlaridan to'liq foydalanishini ta'minlaydigan keng qamrovli qonunchilik va siyosat hali ham mavjud emas. Bundan tashqari, nogironlik haqidagi qarashlar va stereotiplar saqlanib qolmoqda, bu esa ijtimoiy chetlanish va stigmatizatsiyaga olib keladi.

Xulosa qilib aytganda nogironlarning xalqaro huquqiy himoyasi tenglikni qo'llab-quvvatlash va turli jamiyatlarda to'liq qamrab olishni ta'minlash yo'lidagi muhim qadamdir. Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiya kabi shartnomalarda belgilangan qoidalarni qo'llab-quvvatlagan holda, mamlakatlar nogironlar o'zlarining asosiy inson huquqlarini kamsitish yoki istisnosiz to'liq amalga oshirishlari mumkin bo'lgan sharoitlarni yaratishga harakat qilishlari mumkin. Ushbu maqola nogironligi bo'lgan odamlarni xalqaro huquqiy himoya qilish bilan bog'liq asosiy jihatlarni,

masalan, Birlashgan Millatlar Tashkilotining Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiyalarida o'rnatilgan asoslarni ta'kidlaydi. Shuningdek, ushbu tuzilmalar ularni ratifikatsiya qilgan mamlakatlar tomonidan qanday amalga oshirilayotgani hamda butun dunyo bo'ylab nogironligi bo'lgan odamlar duch keladigan muammolarni tushuntiradi. Bundan tashqari, u global xilma-xillikni hisobga olgan holda ushbu ramkalar qanday qilib yanada inklyuziv bo'lishi mumkinligi haqida kelajakdagi yo'nalishni beradi. Nogironlar uchun xalqaro huquqiy himoya CRPD va mintaqaviy inson huquqlari konvensiyalari kabi vositalar orqali sezilarli yutuqlarga erishdi. Biroq, davlat miqyosida samarali amalga oshirilishini ta'minlash borasida hali qilinadigan ishlar mavjud. Hukumatlar, fuqarolik jamiyati tashkilotlari va boshqa manfaatdor tomonlar butun dunyo bo'ylab nogironlar uchun inklyuziya va tenglikni ta'minlash uchun birgalikda harakat qilishlari juda muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. 2006 yil 13 dekabrda Bosh Assambleya tomonidan qabul qilingan rezolyutsiya [Bosh qo'mitaga (A/61/611) havolasiz] 61/106. Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiya https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_61_106.pdf

2. Salamanka bayoti va maxsus bo'yicha harakat uchun ramaza ta'lim kerak maxsus ehtiyojlar bo'yicha jahon konferensiyasi ta'lim: mumkin va sifat Salamanka, Ispaniya, 7-10 iyun 1994 yil <https://www.european-agency.org/sites/default/files/salamanca-statement-and-framework.pdf>

3. Nogironlar uchun imkoniyatlarni tenglashtirish bo'yicha standart qoidalar <https://www.un.org/development/desa/disabilities/standard-rules-on-the-equalization-of-opportunities-for-persons-with-disabilities.html>

4. Birlashgan Millatlar Tashkiloti va nogironlar tarixi - Nogironlar bo'yicha Butunjahon harakat dasturi <https://un.org/development/desa/disabilities/history-of-united-nations-and-persons-with-disabilities-the-world-programme-of-action-concerning-disabled>

[persons.html#:~:text=The%20Programme%20restructured%20disability%20policy,1982%20and%2022%20November%201983.](#)

5. Bosh Assambleya tomonidan 1948 yil 10 dekabrda qabul qilingan “Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi”. <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights#:~:text=Drafted%20by%20representatives%20with%20different,all%20peoples%20and%20all%20nations>

1. Li Waddington & Markestley, Nogironlikni oshirishga inson huquqlari huquqi, 37 . int. komp. soc. Davlat 1 (2021).

2. Jorj Szmukler, BMTning Nogironlar huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyasi: “Huquqlar, irodalar va imtiyozlar” ruhiy salomatlik nogironligi bilan bog‘liq, 54 xalqaro huquq va psixiatriya jurnali 90 (2017).

3. Lucy Series, xalqaro huquq bo‘yicha erkinlik huquqlarining rivojlanishi: xayriyadan inson huquqlariga, 30 Nogironlik va jamiyat 1590 (2015).

4. Akbarali o‘g‘li S. F. MAKTAB O‘QUVCHILARI HUQUQIY TA’LIM VA TARBIYASINI SHAKLLANTIRISHNING O‘ZIGA XOS JIHATLARI //INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION. – 2023. – T. 2. – №. 24. – C. 28-30.

5. Satvoldiyev Faxriddin Akbarali o‘g‘li. MAKTAB O‘QUVCHILARI HUQUQIY TA’LIM – TARBIYASINI SHAKLLANTIRISH BORASIDA OLIB BORILGAN TAJRIBA SINOV ISHLARI NATIJALARINING PEDAGOGIK TAHLILI. Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари. -№ S/2 (3)-2023. ISSN: 2181-1342 (Online) <https://scienceproblems.uz>

6. Routledge nogironlik huquqi va inson huquqlari bo‘yicha qo‘llanma, (Piter Devid Blank va Eilionóir Flynn nashrlari, 2017).

[https://www.right-to-education.org/resource/dakar-framework-action#:~:text=The%20Education%20for%20All%20\(EFA,to%20be%20met%20by%202015.](https://www.right-to-education.org/resource/dakar-framework-action#:~:text=The%20Education%20for%20All%20(EFA,to%20be%20met%20by%202015.)